

INSTRUMENTI S TIPKAMA U DALMATINSKIM MUZEJIMA: SINTEZA

VILENA VRBANIĆ

UVOD

1 U vrijeme kada su se rabili, glazbeni instrumenti koji se čuvaju u muzejima bili su među glavnim preduvjetima muziciranja. Sa stajališta muzikologije može ih se smatrati jednim od ključnih primarnih izvora u proučavanju glazbene kulture određenog područja. Nažalost, stjecajem povijesnih okolnosti, ratova, stanovite nebrige i neznanja, u Hrvatskoj je velik dio takve kulturne baštine uništen i nepovratno izgubljen. Stare se instrumente znalo smatrati „kočnicom“ glazbenog razvoja, koje je bilo nužno nadomjestiti onim modernijima i „savršenijima“. Vrijedniji primjerci često su ostajali u privatnom vlasništvu. Oni koji su u muzejima, tamo su nerijetko dospjeli „slučajno“, a ne kao rezultat sustavnog prikupljanja. Međutim, čak i kao takvi, oni predstavljaju zanimljive karike u istraživanju glazbene kulture Dalmacije od 18. do 20. stoljeća. Ovdje će biti izneseni rezultati istraživanja instrumenata s tipkama u muzejima u devet dalmatinskih gradova: Zadru, Šibeniku, Drnišu, Kaštelima, Splitu, Škripu na otoku Braču, Starome Gradu na otoku Hvaru, Korčuli i Dubrovniku. Rad je nastao u sklopu projekta Hrvatske zaklade za znanost „Glazbeni izvori Dalmacije u kontekstu srednjoeuropske i mediteranske glazbene kulture od 18. do 20. stoljeća“ te je dio doktorske disertacije „Instrumenti umjetničke glazbe u hrvatskim muzejima“.

SJEVERNA DALMACIJA: ZADAR, DRNIŠ I ŠIBENIK

2 U Muzeju grada Zadra Narodnog muzeja Zadar čuvaju se tri instrumenta s tipkama: stolni klavir koji je u Veneciji oko 1800. sagradio Luigi Hoffer, klavir Leopolda Schnabela nastao u Beču oko 1860. te klavir Josepha Prokscha nastao u Liberecu na sjeveru Češke 1893. Stolni klavir potječe iz ljetnikovca zadarske grofovske obitelji Lantana u Sutomišćici na otoku Ugljanu. Ljetnikovac, koji je u povijesti imao važnu ulogu u kulturnom i političkom životu Zadra, krasio je raznovrstan inventar pokućstva, umjetnina i knjiga. Devastacija ljetnikovca, koja je započela poslije Drugog svjetskog rata, potpuno je izmijenila njegov izgled. Klavir je za muzej otkupljen u teško oštećenom stanju. Mogao je biti nabavljen u vrijeme pukovnika Giuseppea Lantane (1762. – 1842.), koji je imao petero djece. Može se pretpostaviti da su na klaviru djeca stjecala glazbenu naobrazbu, koja je bila sastavni dio plemićkog obrazovanja.

3 U fundusu Gradskog muzeja Drniš čuvaju se dva pijanina. Prvi, marke *Rosbacher*, za sada nepoznatog podrijetla (možda iz Njemačke ili Austrije), nastao je oko 1900. Za drniški muzej od posebne je važnosti s obzirom na to da je pripadao skladatelju Krsti Odaku (1888. – 1965.), rođenom u Siveriću kraj Drniša. Odak ga je koristio u Franjevačkom sjemeništu u Sinju od 1913. do 1919. Kasnije ga je ondje rabio skladatelj i dirigent Ivan (Pavao) Glibotić (1901. – 1987.). Pijanino marke *Samick* nastao je 2006. u Bogoru na zapadu indonezijskog otoka Jave. Gradskom muzeju Drniš ga je 2008. donirao Hrvatski kulturni klub, u vrijeme dok je njegov predsjednik bio filmski redatelj Šime Šimatović (1919. – 2016.).

4 Skupina instrumenata s tipkama u Muzeju grada Šibenika broji 12 primjeraka: stolni klavir, pet fortepijana, četiri klavira i dva pijanina. Stolni klavir rad je nepoznatoga graditelja, vjerojatno nastao u Beču oko 1840. Pet fortepijana iz prve polovice 19. stoljeća značajna su ne samo za regionalnu već i nacionalnu kulturnu baštinu. **5** Četiri su sagradili graditelji koji su u svoje vrijeme bili iznimno cijeljeni. U Beču to su bili Wilhelm Löschen (oko 1820.), Franz Bayer (oko 1835.) i Mathias Müller stariji (oko 1840.), a u Trstu Giovanni Heichele (oko

1820.). Kod petog fortepijana ime graditelja nije poznato, ali se može pretpostaviti da je nastao u Beču između 1820. i 1825. **6** Vremenski slijede dva klavira nastala u Beču u drugoj polovici 19. stoljeća. Prvi je sagradio Franz Hartl oko 1860., a drugi Ernest Hlanatsch između 1870. i 1886. U Beču je 1900. nastao i klavir Edmunda Lunera. **7** Jedan pijanino je u Beču oko 1860. izradio Benedict Filippi, a drugi u Berlinu oko 1900. Carl Strauss. Najmlađi instrument je moderni klavir *Petraf*, nastao 1984. u češkom gradu Hradec Králové.

SREDNJA DALMACIJA: KAŠTELA, SPLIT, BRAČ I HVAR

8 U Muzeju grada Kaštela čuvaju se četiri instrumenta s tipkama. U Zbirci umjetnina i obrta u Kaštel Lukšiću nalaze se klavir i pijanino. Klavir, koji je u Beču oko 1860. izradio Eduard Mauder (djelovao od 1814. do 1863.), pripadao je inventaru kuće plemićke obitelji Cippico iz Kaštel Štafilića. Pijanino je nastao u radionici *Boisselot Fils & C.ie* u Marseillesu između 1893. i 1897. Ranije ga je koristilo Hrvatsko glazbeno društvo „Zrinski“ iz Kaštel Starog, najstarija kulturna ustanova u Kaštelima osnovana 1852. godine. **9** U Zavičajnoj zbirci u Kaštel Sućurcu svoje su mjesto pronašli harmonij i pijanino. Harmonij je izrađen 1913. u Ljubljani u radionici slovenskog orguljaša i orguljara Ivana Kacina (1884. – 1953.). Pijanino *Kawai* nastao je 1970. u gradu Hamamtsu na najvećem japanskom otoku Honshū.

10 U Muzeju grada Splita također se čuvaju četiri instrumenta s tipkama. Najstariji je stolni klavir nastao 1809. ili 1810. u Londonu u radionici Thomasa Tomkisona (oko 1764. – 1853.), koji je u svoje vrijeme uživao status jednog od ponajboljih londonskih graditelja klavira. Njegovi klaviri izvozili su se i u Indiju, Sjevernu i Južnu Ameriku te Australiju. Ovaj je stolni klavir jedini instrument britanske provenijencije zabilježen u fundusu hrvatskih muzeja. Klavir Friedricha Konrada Ehrbara (1827. – 1905.) sagrađen je u Beču 1874. Na njemu je svirala Antonietta Kamber (1903. – 1984.), kćer splitskog doktora prava Petra Kambara (1864. – 1942.) te supruga povjesničara i prevoditelja Vladimira Rismonda (1902. – 1994.). **11** Pijanino potječe iz tršćanske radionice *L. Magrini & Figlio*, gdje je nastao 1908. Fonola (automat za sviranje klavira) je izrađena početkom 20. stoljeća u tvornici *Ludwig Hupfeld* u Leipzigu.

12 U Muzeju otoka Brača u Škripu čuva se stolni klavir koji je u Veneciji oko 1820. sagradio „mali majstor“ Michael Mariacher. Istraživanjem je otkriveno da je na njemu svirala Giuseppina (Josefina) Larco (rođ. 1895.), podrijetlom iz Italije. Ona je bila supruga Josipa Definisa (rođ. 1881.), koji je 1900. s Brača emigrirao u Tocopillu, grad u regiji Antofagasta na sjeveru Čilea. Klavir je donijela u brak kao miraz. Premda su se supružnici Definis namjeravali vratiti na Brač nedugo nakon vjenčanja 1914., to se dogodilo tek 1926. Može se pretpostaviti da je put ovog stolnog klavira bio sljedeći: Venecija (mjesto njegova nastanka) – Santa Margherita Ligure (mjesto obrazovanja Giuseppine Larco) – Tocopilla (mjesto gdje se odselila s roditeljima) – Sutivan (mjesto gdje se odselila sa suprugom). Klavir je restauriran 1991. te ponovno 2017. u Umjetničkoj radionici Heferer u Zagrebu.

13 U fundusu Muzeja Staroga Grada na otoku Hvaru čuvaju se dva pijanina. Prvi je u Strasbourgu oko 1860. sagradio Jean Léonard Allinger (1804. – 1882.). Muzeju ga je 1998. darovao violinist Radovan Lorković (rođ. 1932.), sin znamenite hrvatske pijanistice Melite Lorković (1907. – 1987.), koji ga je kupio u antikvarijatu u Baselu. Smješten je u salonu koji je pripadao starogradskoj plemićkoj i veleposjedničkoj obitelji Gelineo Bervaldi, točnije Petru Gelineu Bervaldiju (1807. – 1866.). Salon je 2007. darovala njegova praunuka Jerka Dumanić (1909. – 2007.) iz Splita. Tom je prilikom muzejski fundus obogaćen još jednim pijaninom – onim marke *L. Magrini & Figlio*. U odnosu na pijanino iz iste radionice zabilježen u Muzeju grada Splita, ovaj je malo mlađi; nastao je 1915.

JUŽNA DALMACIJA: KORČULA I DUBROVNIK

14 U Gradskom muzeju Korčula čuva se fortepijano nastao 1819. u čuvenoj bečkoj radionici *Nannette Streicher née Stein*, koju je 1802. osnovala Nannette Stein Streicher (1769. – 1833.), kćer graditelja orgulja i klavira Johanna Andreasa Steina (1728. – 1792.) te supruga pijanista i skladatelja Johanna Andreasa Streichera (1761. – 1833.). Klavir o kojem je ovdje riječ kupio je 1839. Angelo Boschi (1790. – 1854.), član ugledne korčulanske obitelji porijeklom sa Sicilije, za svog sina Ivana (Giovannija) Boschija (1821. – 1902.). Ivanu Boschiju je njegovom dopremom bilo omogućeno da u salonu svoje palače u središtu Korčule izvodi raznovrsan glazbeni repertoar. O tome svjedoči Zbirka muzikalija Ivana Boschija u Gradskom muzeju Korčula, koja pruža izravan i detaljan uvid u repertoar koji se moglo izvoditi na klaviru Nannette Streicher. Ovaj je klavir dragocjen i zato što se u Hrvatskoj ubraja u mali broj sačuvanih primjeraka iz prve četvrtine 19. stoljeća, ali i još manji broj onih koji su restaurirani, što je učinjeno 2019. u Atelieru Pavlinić u Bestovju.

15 Još jedan fortepijano koji je važan ne samo u lokalnim i nacionalnim nego i međunarodnim okvirima jest onaj u Kulturno-povijesnom muzeju Dubrovačkih muzeja. U Beču ga je oko 1790. sagradio Anton Walter (1752. – 1826.), jedan od najboljih i najpoznatijih ne samo bečkih nego i europskih graditelja klavira svoga vremena. Ondje ga je kupio predstavnik dubrovačkoga plemićkoga roda Pucić. Iz geneologije toga roda proizlazi da je to mogao biti diplomat Nikola Lucijan Pucić-Sorkočević (1772.– 1855.), suprug pjesnikinje i skladateljice Jelene (Elene) Luise rođ. Ragnina (1784. – 1865.). Fortepijano je u gotovo izvornom stanju bio sve do restauracije 2005., koja je povjerena radionici Roberta Browna u Oberndorfu kod Salzburga. Od instrumenata s tipkama u dubrovačkom muzeju čuvaju se još dva primjerka nastala u Beču: stolni klavir Mathiasa Müllera starijeg (oko 1825.), ranije u vlasništvu obitelji Ohmučević Bizzaro, te klavir Aloisa Kerna (1867. ili neposredno nakon toga), ranije u vlasništvu sopranistice Dore Trojanović te skladateljice Mirjane Živković.

ZAKLJUČAK

Glazbeni instrumenti kao predmeti u muzejima često su „slučajna“ i s nepravom zapostavljena građa. Međutim, oni su mnogo više od predmeta. U prvome redu, oni su putnici koji su iz domaćih i stranih radionica dospjeli do svojih svirača, a kasnije i muzeja. Oni su izvori, štoviše jedni od ključnih primarnih izvora u proučavanju glazbene kulture. Oni su čvrsta spona između Hrvatske i Europe, minulih vremena i sadašnjosti. Instrumenti s tipkama koji se čuvaju u dalmatinskim muzejima (stolni klaviri, klaviri u obliku krila, pijanina, harmonij i fonola) nastali su u razdoblju od gotovo dva stoljeća – od 1790. do 1984. Oni su svjedoci bogate i razvijene glazbene prošlosti Dalmacije. Dokazuju i potvrđuju njezin kontinuitet, kao i uključenost hrvatskih izvora u srednjoeuropske, zapadnoeuropske i mediteranske glazbeno-kulturne krugove. Većina ovdje predstavljenih instrumenata nastala je u Beču krajem 18. i tijekom 19. stoljeća, pokazujući utjecaj austro-ugarske prijestolnice kao kulturnog, umjetničkog i glazbenog središta, ali i tamošnju iznimno razvijenu proizvodnju. Srednjoeuropski utjecaji još su potekli s područja današnje Češke (Hradec Králové, Liberec) i Slovenije (Ljubljana). Zapadnoeuropski utjecaji su njemački (Berlin, Leipzig), francuski (Marseilles, Strasbourg) i engleski (London). Mediteranski utjecaj je onaj talijanski (Trst, Venecija). Pod utjecajem tih krugova i njihovim međusobnim prožimanjima oblikovala se domaća sredina. U tome se ogleda i aktualnost ovdje predstavljenog istraživanja, u kojem su instrumenti s tipkama u dalmatinskim muzejima – kao konkretni rezultati kulturnih interakcija – po prvi puta sustavno analizirani u muzikološkom i kulturološkom kontekstu.